

**แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญา
และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขมิ้น
โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม**

**Guidelines for Community Master Plan on Ecological Conservation,
Wisdom and Utilization of Natural Resources in Kha-Muen Watershed
Area By Focusing on the Participatory Process**

ยุวดี พวงรอด / Yuvadee Phongrod

วิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัราชภัฏพิบูลสงคราม / College of Local
Management and Development, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand

E-mail: aoryuvadee@gmail.com

โชติ บดีรัฐ / Chot Bodeerat

วิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัราชภัฏพิบูลสงคราม / College of Local
Management and Development, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand

E-mail: chotbodeerat@psru.ac.th

สุพัตรา บดีรัฐ / Supattra Bodeerat

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัราชภัฏพิบูลสงคราม / Faculty of Science and
Technology, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand

E-mail: ansupattra@gmail.com

รสสุคนธ์ ประดิษฐ์ / Rotsukhon Pradit

วิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัราชภัฏพิบูลสงคราม / College of Local
Management and Development, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand

E-mail: pan_cakenaka@hotmail.com

ประวัติบทความ

ได้รับบทความ 26 มิถุนายน 2562 แก้ไข 7 สิงหาคม 2562 ตีพิมพ์ 30 กันยายน 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขมิ้น เก็บข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากรางของ Krejci & Morgan ที่ระดับความคลาดเคลื่อน .05 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 383 คน และนำมาวิเคราะห์หาค่าสถิติ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติใน

พื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง เก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม จากกลุ่มตัวอย่างสุ่มแบบเจาะจง ทั้ง 3 กลุ่ม จำนวน 45 คน และนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือประชาชนมีส่วนร่วมเข้าประชุมเสนอปัญหาและต้องการของชุมชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง รองลงมาคือ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมจากกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง และประชาชนมีส่วนร่วมติดตามกิจกรรมและโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง ตามลำดับ 2. แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง พบว่า จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ผ่านผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด ที่นำมาสู่การกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ มาตรการ แผนงาน โครงการ กิจกรรม ได้มีการยกแผนแม่บทฉบับร่าง จากการระดมความคิดเห็น โดยมีแนวทางการดำเนินงานจัดตั้งคณะทำงานตัวแทนหมู่บ้านละ 2 คน จากที่ประชุม เชิญที่ปรึกษา ผู้อาวุโสของตำบลมาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ จากนั้นได้นำแผนแม่บทชุมชนฉบับร่างเข้าสู่สภา เพื่อให้ผู้นำและตัวแทนพิจารณาความถูกต้องสมบูรณ์ พร้อมทั้งได้กำหนดผู้รับผิดชอบตามยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1) ยุทธศาสตร์ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน 2) ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม็ง และ 3) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เรียงตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง และได้นำเข้าบรรจุในแผนพัฒนาตำบลของเทศบาลตำบลเนินเพิ่ม เป็นแผนพัฒนาต่อไป

คำสำคัญ: แผนแม่บทชุมชน, การอนุรักษ์ระบบนิเวศ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

This research aims to 1) Study levels of participation of people in the community toward the wisdom ecosystem preservation and benefit taking from natural resources in Ton Nam Khamin forest area. The quantitative data collection is done by distribution of survey to the samplings deriving from Krejci & Morgan in which its error level equals to .05. The size of sample groups contains 383 people. The data is analyzed for finding statistic value i.e. mean, and standard deviation. 2) Study ways to make a community master plan on the wisdom ecosystem preservation and benefit taking from natural resources in Ton Nam Khamin forest area. The qualitative data is done by having a group interview with the purposive samplings of 3 groups for 45 people. The data is taken to be in a content analysis and the results found that: 1. The level of public participation in the community on ecological conservation, wisdom and utilization of natural resources in the upstream forest area Overall, it was at a high level. Namely, people participating in meetings, proposing problems and needs of the community In the conservation of natural resources in the upstream forest areas, followed by the people participating in the mutual benefit from natural resource conservation activities In the upstream forest area and people participate in monitoring activities and various natural and environmental conservation projects in the upstream forest area respectively. 2. Ways to make a community master plan on the wisdom ecosystem preservation and benefit taking from natural resources in Ton Nam Khamin forest area demonstrate that according from the 3 groups of samplings for analyzing community efficiency reflecting strengths, weaknesses, opportunities, and limitations, these later have become visions, strategies, policies, plans, projects, and activities. There is a draft of master plan from the brain storming in having 2 representatives from each village, and also senior counselors from each sub-district to give advice and

suggestions. Then this draft of mater plan should be taken to council in order for leaders and representative to consider its completion and correctness. Moreover, there are responsible persons taking in charge of strategies as in the following items-1) Strategy in community participation 2) Strategy in ecosystem and natural resources preservation in the Ton Khamin forest area, and 3) Strategy in promoting community learning by knowing priorities as well as learning how to attach knowledge gained to sub-district development plan of Noen Poem Sub-district Municipality for becoming a development plan in the future.

Keywords: Community Master Plan, Ecosystem Biodiversity, Local Wisdom

ความสำคัญของปัญหา

ป่าต้นน้ำเป็นป่าธรรมชาติที่ทรงคุณค่าเป็นป่าที่มีพลังงานหมุนเวียนตามระบบนิเวศทางธรรมชาติอันเป็นประโยชน์มหาศาลของมนุษย์เป็นทั้งแหล่งกำเนิดของปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตแก่มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นอาหารที่อยู่อาศัยยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่มนอกจากนั้นป่าต้นน้ำยังเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของคนไทยที่สำคัญกล่าวคือเป็นแหล่งกำเนิดน้ำที่เป็นปัจจัยหลักในการทำการเกษตรการทำอุตสาหกรรมทุกชนิดรวมทั้งการอุปโภคบริโภคของทุกคนในประเทศไทย (เกษม จันทรแก้ว, 2539: 35) ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ต้นน้ำได้ใช้ภูเขาเพื่อสร้างถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอยได้ทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำเป็นจำนวนมากจนชุมชนตอนล่างของลุ่มน้ำไม่มีน้ำบริโภคในฤดูแล้งการทำไร่ของชาวเขาเผ่าต่างๆได้ตัดต้นไม้และเผาป่าขยายพื้นที่จากที่ราบเชิงเขาสู่ภูเขาสูงชันซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารและจากการสำรวจพื้นที่ป่าและชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำก็ยังไม่มีความชัดเจนว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงไรแต่พื้นที่ชีวิตคือสัตว์ป่าป่าไม้และพืชพรรณต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารได้ถูกทำลายลงไปโดยปราศจากยุทธศาสตร์การป้องกันภัยพิบัติอันเกิดจากภัยธรรมชาติ (กรมทรัพยากรน้ำ, 2550: 56)

หลายปีที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบปัญหาเกี่ยวกับการสูญเสียป่าต้นน้ำ อันเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลให้องค์กรระดับโลก The United Nations Development Program หรือ UNDP เข้ามาในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก เพื่อหวังแก้ปัญหาพื้นที่ลุ่มน้ำ ป่าต้นน้ำ และการเกษตรที่ลดระดับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุดสู่โครงการภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกทั้งภาคเศรษฐกิจ สังคม ป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกกลายเป็นเขาค้างคาวอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีตและขยายพื้นที่การเกษตรรุกทำลายพื้นที่ป่า อีกทั้งป่าต้นน้ำลุ่มแม่น้ำน่านมีความสำคัญต่อวิถีชาวบ้านในพื้นที่ โดยชาวบ้านอาศัยป่าในการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ที่มีความสำคัญต่อชีวิตมาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำที่มีต้นธารจากป่าเพื่อการเกษตร อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาเนิ่นนานและไม่สามารถแยกจากกันได้ ชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชนชาติพันธุ์ และชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการและดูแลรักษาป่า เช่นความเชื่อเรื่องผีป่าดู่แล รักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า และมีกุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านทางพิธีกรรมต่างๆ เช่น การบวชต้นไม้ เป็นต้น แม้ว่าชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มคนพื้นเมืองจังหวัดพิษณุโลกจะมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งภาครัฐก็ยังมึนโยบาย กฎหมายและมาตรการที่จะจำกัดการทำลายป่าไม้และสงวนพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทางระบบนิเวศและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารนอกจากปัญหาของการตัดไม้ทำลายป่านั้น ยังมีปัจจัยทั้งการปฏิบัติ นโยบายกฎหมายและมาตรการที่ไม่เอื้อและมีความขัดแย้งในตัวนโยบายและปฏิบัติ นอกจากนี้ นโยบายในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ไม่เอื้อและไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ และการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่น่าไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านในชุมชน ซึ่งนโยบายนั้นอาจสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ อีกด้วย

สภาพการณ์เป็นเช่นนี้ จึงต้องมีการขับเคลื่อนนโยบายแผนการพัฒนาพื้นที่ป่าต้นน้ำได้อย่างยั่งยืนและเป็นระบบ ตามที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ตั้งเป้าไว้ว่าพึงอาศัยการขับเคลื่อนจากหน่วยงานราชการเพียงอย่างเดียว คงไม่สามารถดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างทั่วถึง จำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือ จากประชาชน และองค์กรต่างๆ ทุกหมู่เหล่า และการสร้างแนวร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาป่าไม้ โดยมุ่งเน้น ให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมเก็บข้อมูล ร่วมวางแผน ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมกันบำรุงรักษา และร่วมกันรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้น พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับภาคส่วนต่างๆ ในสังคมด้วย (สมชัย เพียรสถาพร, 2553: 6) จากการลงพื้นที่ร่วมกับผู้นำท้องถิ่นท้องที่ของตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย ต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2558 ทำให้ทราบว่าน้ำขุ่นนั้นมีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่นอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ชุมชนด้านล่างไม่ทราบว่าการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการป่าต้นน้ำขุ่นมีลักษณะอย่างไรจำเป็นต้องมีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น ซึ่งแผนแม่บทชุมชนนับว่ามีความสำคัญอย่างมากในการกำหนดกิจกรรมและรูปแบบการดำเนินงานของหน่วยงาน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลเนินเพิ่มต้องการทราบทิศทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ได้มีการใช้น้ำจากแหล่งน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำขุ่นจำนวนมากในการบริโภคทั้งในครัวเรือนและการเกษตร เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและทำให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากร จึงเป็นประเด็นที่สำคัญของประเทศที่จะเร่งทำการฟื้นฟูและส่งเสริมให้เกิดทรัพยากรป่าไม้ทดแทนและชาวบ้านบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงที่ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า เพื่อสร้างจิตสำนึกในการบริหารและการพัฒนาพื้นที่ป่าต้นน้ำให้คนในพื้นที่ถิ่นคุ้มครองและฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำ ลุ่มแม่น้ำขุ่นรวมไปถึงการฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยาป่าไม้ สัตว์ป่า ความหลากหลายทางระบบนิเวศนั้น ทนทานและการท่องเที่ยว การปลูกป่าเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประเทศและชาวบ้านในพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกต่อไป ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่า การจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมอาจเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ดีสำหรับอุทยานภูหินร่องกล้าและองค์การบริหารส่วนตำบลเนินเพิ่มในการนำไปใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และข้อมูลความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น และ 2) ศึกษาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาถึง ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่น ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมเข้าประชุมเสนอปัญหาและต้องการของชุมชน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามกิจกรรมและโครงการ และมุ่งศึกษาถึงแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขุ่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูล

ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Groups Discussion) โดยใช้การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT analysis) จากประชากรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนมีการปฏิบัติร่วมกันในการพัฒนาชุมชน โดยความสมัครใจ ในลักษณะของการร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล ร่วมบำรุงรักษา และร่วมรู้สึกเป็นเจ้าของ (นดา คำรหัสัสม, 2542: 21)

องค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย (พรเพ็ญ จันทร์โสดา, 2554: 16-17)

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายรัฐองค์กรเอกชน และประชาชนทั่วไป โดยเน้นการสื่อสารสองทางทั้งช่องทางที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ไม่ใช้การทำครั้งเดียวจบและควรเกิดขึ้นตลอดโครงการ
2. เป้าหมายของการมีส่วนร่วม ไม่ใช่เพียงการจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นตามกฎหมายหรือการทำให้ไม่มีความขัดแย้ง หากแต่กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรมุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและเป็นวิธีการเพื่อทำให้การตัดสินใจของรัฐดีขึ้นและเป็นที่ยอมรับ
3. ด้านวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วม ผู้ที่จะริเริ่มหรือสร้างกระบวนการที่มีส่วนร่วมจะต้องกำหนดให้ชัดเจนและแน่นอนจะให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยวัตถุประสงค์อะไร
4. ด้านขั้นตอนของกิจกรรม จะต้องระบุไว้ในกิจกรรมแต่ละอย่างมีกี่ขั้นตอนและประชาชนสามารถเข้าร่วมขั้นตอนใดบ้าง
5. ด้านกลุ่มเป้าหมายของการเข้าร่วม จะต้องระบุกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจนว่ากิจกรรม แต่ละอย่างมีใครและกลุ่มใดบ้างที่เป็นเป้าหมายของการเข้าร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วม Cohen & Uphoff (1980) จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมออกไว้ 4 ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลซึ่งได้อธิบายการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making) การตัดสินใจชนิดนี้เป็นศูนย์กลางของการเกิดทางเลือกตัดสินใจความคิดที่หลากหลาย มีการกำหนดและประเมินทางเลือกและการตัดสินใจเลือก ซึ่งเปรียบได้กับการวางแผนเพื่อนำทางที่เลือกมาสู่การปฏิบัติ สามารถแบ่งการตัดสินใจนี้ออกเป็น 3 ระยะ คือ
 - 1.1 การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น (initial decision) เป็นการเริ่มต้นหาความต้องการและวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่สำคัญในระยะนี้สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ และเสนอกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหา
 - 1.2 การตัดสินใจช่วงดำเนินการ (ongoing decision) โครงการจะต้องค้นหาความต้องการของบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม และจัดลำดับความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินโครงการและวิธีการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม
 - 1.3 ตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ (operational decision) เป็นความเกี่ยวข้องในองค์กรเมื่อโครงการเข้ามามีการเชื่อมโยงโครงการมีการรวมตัวขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (participation in implementation) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติแบ่งได้ 3 ทาง คือ
 - 2.1 การมีส่วนร่วมในการสรรทรัพยากร (resource contribution) สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ได้แก่ แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์และข้อมูลข่าวสาร

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและประสานงาน (project administration and coordination) คนในองค์กรสามารถรวมตัวกันในการปฏิบัติงาน หรือสมาชิกทีมที่ปรึกษา

2.3 การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือ (participation in enlistment) การขอความร่วมมือไม่จำเป็นต้องการผลประโยชน์เสมอไปแต่พิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่าผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมา

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (participation in benefits) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานและมีผลในทางเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อการยอมรับเอาโครงการที่สำคัญๆ เข้ามาทั้งที่การตัดสินใจอาจไม่เกิดขึ้นหรือมีขีดจำกัด การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งได้ 3 ชนิด

3.1 ผลประโยชน์ด้านวัตถุ (material benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล

3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม (social benefits) เป็นความต้องการด้านพื้นฐานด้านสาธารณะ ได้แก่ บริการหรือความพึงพอใจจากสาธารณูปโภค

3.3 ผลประโยชน์ด้านบุคคล (personal benefits) เป็นความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือได้รับการคัดเลือกเข้ามาเป็นความต้องการอำนาจทางสังคมและการเมือง โดยผ่านความร่วมมือในโครงการ ผลประโยชน์ที่สำคัญที่ได้จากโครงการมี 3 ชนิด คือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง อำนาจการเมืองและความรู้สึกที่ตนเองทำงานมีประสิทธิภาพ

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (participation in evaluation) แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ การมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมทางอ้อม

แนวคิดเกี่ยวกับแผนแม่บทชุมชน

แผนแม่บทชุมชน คือ แผนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นแผนชีวิตแผนยุทธศาสตร์ที่กำหนดเป้าหมายว่า "ชุมชนจะไปทางไหน และจะไปให้ถึงที่นั้นได้อย่างไร" ไปด้วยกัน ไปพร้อมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างไป จึงต้องทำแผนร่วมกัน เพราะเป็นแผนของชุมชนไม่ใช่ของผู้นำ เป็นระบบการเรียนรู้ที่เรียนรู้ไปด้วย ทำแผนไปด้วย จึงเป็นกระบวนการที่ใช้เวลาจากนั้นก็เรียนต่อไป คือ การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ ทำให้เกิดผลต่อชีวิตชุมชน ทำให้ชุมชนพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง อันเป็นเป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้

องค์ประกอบในกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนมี 6 ประการ

1. พื้นที่จัดทำ โดยกำหนดเป็นตำบลที่พอเหมาะพอดีสำหรับการบริหารจัดการชีวิตของชุมชน

2. คนที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกตำบล

3. เวทีการเรียนรู้ หมายถึงการจัดให้เกิดการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ

4. ข้อมูล หมายถึง สิ่งที่น่าสนใจชุมชนร่วมกันสำรวจ

5. เครื่องมือหรือวิธีการ ในที่นี้คือ การทำ "ประชาพิชัย"

6. แผน หมายถึง แผนแม่บทชุมชน อาจเรียกว่า แผนยุทธศาสตร์ หรือแผนชีวิตเพราะเป็นแผนที่วางเป้าหมายและวิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ผลการวิจัย

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม้น จากการเก็บข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณ ผลการวิจัยพบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ประชาชนมีส่วนร่วมเข้าประชุมเสนอปัญหาและต้องการของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม้น รองลงมาคือ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมจากกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม้น และประชาชนมีส่วนร่วมติดตามกิจกรรมและโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม้น ตามลำดับ

แนวทางจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขม้น จากการเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสนทนากลุ่ม แบบมีส่วนร่วม โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่ง

ออกเป็น 3 กลุ่ม โดยใช้แบบสรุปผลการวิเคราะห์สถานการณ์ ผลการวิจัยพบว่า การจัดเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชน มีการจัดเวที ณ เทศบาลตำบลเนินเพิ่ม ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม ได้เริ่มจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแผนแม่บทชุมชน จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่ม/องค์กรต่างๆ และประชาชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับแผนแม่บทชุมชนกว้างๆ ดังนี้ แผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง คือ เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนา ที่จะสร้างการเรียนรู้และการสร้างความมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่ร่วมกันคิด ร่วมกันค้นหา และเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเองโดยการสำรวจข้อมูลปัญหาและศักยภาพ เป็นเครื่องมือทำให้เกิดการทบทวนตนเอง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกภาคส่วน เพื่อกำหนดอนาคตและทิศทางพัฒนาตนเอง เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง และการแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สามารถแก้ปัญหาและสนองต่อความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงได้

นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่ม/องค์กรต่างๆ และประชาชนมีความเข้าใจว่า เป้าหมายของแผนแม่บทชุมชนเป็นไปเพื่อการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ อยู่อย่างพอเพียง พึ่งพาอาศัยกัน ลดการพึ่งพาจากภายนอกให้น้อยที่สุด ซึ่งมีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน โดยการดำเนินงานของการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง มีจุดเริ่มต้นจากการสนับสนุนส่งเสริมของเทศบาลตำบลเนินเพิ่ม ที่มีการกำหนดวัตถุประสงค์ สนับสนุนงบประมาณในการจัดทำ กำหนดกรอบระยะเวลา ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของการทำแผนแม่บทชุมชนจะต้องมุ่งสร้างความเข้าใจ จึงจะส่งผลให้ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่ และการเก็บข้อมูลก่อนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนจะต้องมีการสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุดจึงจะทำให้การทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้งประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น การจัดทำแผนแม่บทชุมชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเริ่มจากการเล็งเห็นถึงประโยชน์ในการทำแผนแม่บทชุมชนของประชาชน กระตุ้นให้ประชาชน กลุ่มองค์กรชุมชน และที่เกี่ยวข้องต่างๆ ได้ตระหนักถึงชุมชน และเห็นความสัมพันธ์ของตัวเอง ครอบครัว กลุ่ม กับชุมชน ในแง่มุมต่างๆ มากขึ้น มากกว่าที่จะคิดถึงแต่เรื่องราวของตนเอง ครอบครัว หรือกลุ่มที่ตัวเองสังกัดเท่านั้น อันจะนำไปสู่การเกิดความรักหวงแหน รู้รักหวงแหน และสำนึกร่วมในการพัฒนาของชุมชน และประชาชนทุกกลุ่มทุกระดับจะต้องมีแนวคิดที่ว่า กระบวนการพัฒนาทุกกระบวนการจะต้องเริ่มจากประชาชนในชุมชนโดยให้ทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำแผนแม่บทชุมชนแล้วจึงนำมาเป็นแนวทางพัฒนาชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง จากผลของการวิจัยพบว่า ประเด็นที่ประชาชนให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ คือ ประชาชนมีส่วนร่วมเข้าประชุมเสนอปัญหาและต้องการของชุมชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง สะท้อนให้เห็นว่า การอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง หัวใจสำคัญคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ถือเป็นเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา โดยเฉพาะประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมจากกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้ง และประชาชนมีส่วนร่วมติดตามกิจกรรมและโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำขี้ผึ้งอย่างแท้จริง ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะต้องกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน เพื่อให้คนในชุมชนได้รู้และเข้าใจถึงบริบทของชุมชน สามารถปรับตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกกระบวนการของการพัฒนา

ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทน์ภัส ปลัดศรีช่วย (2558) ที่ได้ศึกษาวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำสาธารณะโสกรัง ตำบลโนนสะอาด อำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี ให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นที่ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้นำชุมชนกลุ่มผู้ใช้น้ำปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการน้ำ สมาชิกผู้ใช้น้ำ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ นเรศร์ บุญเลิศ (2557) ที่ได้ทำการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มชาติพันธุ์โดยใช้นโยบายและกลไกการปกครองขององค์กรบริหารส่วนตำบลป่าติ้ว อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ที่พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนจะต้องมีการวางแผนในการจัดการสาธารณูปโภคใช้น้ำอย่างถูกต้อง ผ่านการวิเคราะห์อุปสรรคและปัญหาในการพัฒนา พื้นฟูลักษณะทางกายภาพสาธารณูปโภคใช้น้ำขนาดพื้นที่ ที่สำคัญคือ คนในชุมชนควรมีการปรับตัวและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำผืน พบว่า จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ผ่านผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม โดยใช้แบบสรุปผลการวิเคราะห์สถานการณ์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด นำมาสู่การกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ มาตรการ แผนงาน โครงการ กิจกรรม ได้มีการยกแผนแม่บทฉบับร่าง จากการระดมความคิดเห็น โดยมีแนวทางการดำเนินงานโดยจัดตั้งคณะทำงานตัวแทนหมู่บ้านละ 2 ท่าน จากที่ประชุม เชิญที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญของตำบลให้ข้อคิดเห็นเสนอแนะ จากนั้นได้นำแผนแม่บทชุมชนฉบับร่างเข้าสู่สภาผู้นำพิจารณาความสมบูรณ์ถูกต้อง พร้อมได้กำหนดผู้รับผิดชอบหรือผู้รับผิดชอบตามมาตรการต่าง ๆ จนครบ และในขณะเดียวกันได้ให้ประชาชนสำรวจความต้องการตามกิจกรรมต่าง ๆ รวม 10 กิจกรรม เรียงตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง และได้นำเข้าบรรจุในแผนพัฒนาตำบลของเทศบาลตำบลเนินเพิ่ม จำนวนทั้งสิ้น 10 กิจกรรม เป็นแผนพัฒนา ดังตาราง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ SWOT Analysis โดยประชาชน

การวิเคราะห์	ผลลัพธ์
จุดแข็ง	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำท้องที่ส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา การรวมตัวกันได้อย่างเป็นเอกภาพ มีความรู้รักสามัคคีและประชาชนให้ความร่วมมือในการพัฒนาที่มีผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดี 2. มีสภาพภูมิประเทศ ระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำ เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร 3. มีทุนทางสังคม มีการพึ่งพาอาศัยแบบพี่แบบน้อง มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน ผู้รู้ด้านต่าง ๆ มีวัฒนธรรมประเพณีที่หล่อหลอมผู้คนให้เกื้อกูล แบ่งปันกัน 4. ด้านการผลิต ประชาชนประกอบอาชีพที่หลากหลาย อาทิ การเกษตร กลุ่มทอผ้าจากผ้าย้อมธรรมชาติ กลุ่มทำขนมจีนจากข้าวพื้นเมือง กลุ่มทำไม้กวาดจากดอกหญ้า ฯลฯ
จุดอ่อน	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ แหล่งน้ำ บางพื้นที่ถูกทำลาย เพื่อขยายพื้นที่ ทำกิน ป่าไม้ภูเขาแหล่งน้ำถูกทำลาย ประชาชนขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ดูแลรักษา 2. สภาพที่ดินทำกินส่วนใหญ่เป็นภูเขาที่ลาดชัน เวลาฝนตกจะถูกกระแสน้ำพัดพา เอาหน้าดินไปกับกระแสน้ำ ทำให้สภาพดินเสื่อมเร็วกว่าปกติ 3. เกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดความร่วมมือ เพื่อรวมกลุ่มจัดกิจกรรมเพื่อต่อรองราคามีตลาดกลางของตำบลไม่ได้ใช้ประโยชน์เท่าที่ควร 4. เกษตรกรและประชาชนส่วนมากยังมีภาระหนี้สินจำนวนมาก รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่ายมีการบริโภค-อุปโภคของที่ไม่จำเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยตามกระแสบริโภคนิยม

ตารางที่ 1 (ต่อ)

การวิเคราะห์	ผลลัพธ์
โอกาส	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนมีวัฒนธรรมและประเพณีที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ และให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2. นโยบายรัฐบาล แผนชาติ สนับสนุนเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ และแหล่งน้ำ 3. กระแสการสร้างจิตสำนึกและส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศไทยตื่นตัวสูง 4. รัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น 5. ให้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือโดยชุมชนของชุมชน เพื่อชุมชน หน่วยงานของรัฐสนับสนุนส่งเสริมแบบบูรณาการ
ข้อจำกัด	<ol style="list-style-type: none"> 1. นโยบายของรัฐบาลขัดแย้งกับการอนุรักษ์ เช่น โฉนดชุมชน การส่งเสริมปลูกพืช เกษตรต่างๆ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง 2. รัฐบาลให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวมากกว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเน้นปริมาณนักท่องเที่ยวมากกว่าคุณภาพของนักท่องเที่ยว 3. ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ แหล่งน้ำบางพื้นที่ 4. ภัยธรรมชาติ ภูมิอากาศ มีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความแห้งแล้งมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชผลการเกษตร และการบริโภค-อุปโภค 5. หน่วยงานของรัฐขาดความร่วมมือการแนะนำในกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการและขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังจริงจังใจ และไม่มีความต่อเนื่อง

จากผลการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนข้างต้น นำมาสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดมุ่งหมายและกำหนดยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเข้ ผ่านการระดมพลังความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความรักที่มีต่อชุมชนเพื่อกำหนดความมุ่งหวังในการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเข้ของชุมชน ให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ และบรรลุจุดมุ่งหมาย โดยชุมชนจะต้องกำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเข้ที่เหมาะสมกับศักยภาพ ชีตความสามารถ และความพร้อมของชุมชน โดยกลยุทธ์การอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเข้จะเป็นตัวเชื่อมระหว่างวิสัยทัศน์และจุดมุ่งหมายการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเข้กับการกำหนดกิจกรรม การอนุรักษ์ระบบนิเวศภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำเข้ในแง่ของการกำหนดขอบเขตและลักษณะของการใช้ทรัพยากรต่างๆ ของการพัฒนา การร่วมกันกำหนดแผนงานของโครงการ กิจกรรมที่เหมาะสม สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และวางกลยุทธ์เพื่อประสาน เสริมสร้างสิ่งที่ชุมชนทำได้ อยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือเพื่อบรรเทาข้อจำกัดและแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ของชุมชน ดังข้อมูลดังนี้

วิสัยทัศน์ของตำบลเนินเพิ่ม “ประชาชนเนินเพิ่มร่วมมือ มีคุณธรรม เป็นตำบลที่น่าอยู่ ตระหนักต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศและภูมิปัญญาท้องถิ่น มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อตำบลเข้มแข็ง อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข”

ยุทธศาสตร์ของตำบลเนินเพิ่ม ยุทธศาสตร์ของตำบลเนินเพิ่ม คือ ประชาชนสามารถบริหารจัดการชีวิตของตนเอง เพื่อพัฒนาสู่การพึ่งตนเองมากที่สุด เนื่องด้วยบริบทและวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่จะ

วางรากฐานใหม่ให้มั่นคงด้วยศักยภาพของผู้นำและประชาชนในชุมชนมากกว่าการแก้ปัญหาที่รอจากการหยิบยื่น อ้อมชู จากหน่วยงานภายนอกเป็นหลัก แต่ชุมชนต้องการการพัฒนาที่เน้น “การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ” เพราะการพัฒนาที่จะสร้างสมดุลได้อย่างแท้จริง จะต้องเริ่มจากคนในชุมชน โดยคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชน ดังนั้น ยุทธศาสตร์ การจัดการเพื่อการพัฒนาจำเป็นต้องตั้งตระหนักรู้ถึงความสอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน โดยเฉพาะจะต้องมีการวางหลักการพื้นฐานของยุทธศาสตร์ที่จะใช้ในการขับเคลื่อน ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ความความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน เริ่มค้นหาศักยภาพของตนเองด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างร่วมมือร่วมใจในการค้นหาภูมิปัญญาในชุมชนในท้องถิ่นของหมู่บ้าน ทำให้เกิดความภูมิใจในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เกิดพลังทางปัญญาที่ก่อให้เกิดอิสรภาพ และเป็นตัวของตัวเอง โดยมีมาตรการในการสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน การจัดทำฐานข้อมูลชุมชน และการจัดทำแผนแม่บทเฉพาะด้าน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การอนุรักษ์ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขมิ้น โดยชาวบ้านช่วยกันดูแลอนุรักษ์ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่เผาป่า มีการจัดการทั้งการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ ที่มุ่งสร้างความสัมพันธ์ฉันพี่น้องของคนในชุมชน หรือระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันทั้งการเกษตร สิ่งแวดล้อมอมทรัพย์ สวัสดิการชุมชน การแปรรูป ผลผลิต บรรลุภัณฑ์ การจัดการเศรษฐกิจชุมชน ที่มุ่งสู่ความพออยู่ พอกิน พอใช้ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ตัวเอง โดยมีมาตรการ ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาส่งเสริมกลุ่มกิจกรรมชุมชน การพัฒนาทรัพยากรบุคคล และการจัดการทรัพยากรภูมิปัญญา

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งชุมชนจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และคนในชุมชนมีศักยภาพที่จะเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งการเรียนรู้จาก “ผู้มีความรู้/ปราชญ์ชุมชน” เรียนรู้จาก “ต้นแบบ” เรียนรู้จาก “วิถีชีวิตจริง” และเรียนรู้จาก “การลงมือปฏิบัติ” โดยการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่างๆ หลากรูปแบบนี้ จุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ ทุกคนให้ความร่วมมือร่วมใจ เข้ามามีส่วนร่วม จนนำไปสู่ความเข้มแข็งในที่สุด ตัวเอง โดยมีมาตรการ ในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเครือข่าย และส่งเสริมสร้างความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า การที่จะทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาได้นั้น หัวใจสำคัญคือ จะต้องมีการรอบแนวทางและจุดมุ่งหมายการพัฒนาที่ชัดเจนของชุมชน ที่ให้ทุกฝ่ายยึดมั่นร่วมกัน ซึ่งมีกลยุทธ์การพัฒนาที่เหมาะสม ชัดเจนสำหรับใช้ในการวางกรอบทาง เลือกดำเนินโครงการ กิจกรรมต่างๆ โดยมีรายการกิจกรรม เพื่อการพัฒนาแบบองค์รวมของชุมชน เป็นแผนแม่บทชุมชน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 กระบวนการเพื่อการพัฒนาศักยภาพตามยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์	มาตรการ	แผนงาน	โครงการ/กิจกรรม
ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน	มีการสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน	สำรวจข้อมูลครอบครัว/รายได้	1. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของชุมชน 2. ข้อมูลด้านภูมิปัญญาของชุมชน 3. ข้อมูลด้านที่ดิน/อาชีพ/รายได้
การอนุรักษ์ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขมิ้น	การอนุรักษ์ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ	การตั้งทีมเวรยามในสอดส่องดูแลระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ	1. ทีมเวรยามในการดูแลป่าต้นน้ำ 2. ทีมเวรยามดูแลการตัดไม้/เผาไม้ ทำลายป่า 3. ทีมดูแลป้องกันการเกิดอุทกภัย 4. การฟื้นฟูระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ยุทธศาสตร์	มาตรการ	แผนงาน	โครงการ/กิจกรรม
การส่งเสริม	ส่งเสริมวิสาหกิจ	ชุมชนพึ่งตนเองได้	1. ส่งเสริมกลุ่มการทำไม้กวาดจากดอกหญ้า
กระบวนการเรียนรู้ ของชุมชน	ชุมชน		2. ส่งเสริมกลุ่มทำขนมจีนจากข้าวพื้นเมือง 3. ส่งเสริมกลุ่มผ้าทอจากผ้ายธรรมชาติ

จากกระบวนการเพื่อการพัฒนาศักยภาพตามยุทธศาสตร์ข้างต้น ได้มีการจัดเวทีประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนทุกคน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐได้มีส่วนร่วมพิจารณาความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของแผนแม่บทที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งให้ความเห็นชอบและร่วมมือกันส่งเสริมสนับสนุนแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมในแผนชุมชน โดยการเปิดเวที เพื่อให้ชุมชน และหน่วยงานสนับสนุนที่ไม่ได้มาร่วมเวทีจัดทำแผนชุมชนตั้งแต่ต้น ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแสดงความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะหรือเพิ่มเติมข้อมูลต่างๆ เพื่อให้แผนชุมชนที่ได้จัดทำขึ้นเป็นแผนชุมชนที่สมบูรณ์ เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขมิ้น โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม มีข้อเสนอแนะดังนี้

1) ข้อเสนอเชิงนโยบาย

- 1.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจร่วมกันอย่างทั่วถึง มีการรับฟังข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์
- 1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข่าวสารที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเสียงตามสายหอกระจายข่าว การติดป้ายประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับแนวทางการรณรงค์ อนุรักษ์ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำขมิ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในพื้นที่

2) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 2.1 การลงพื้นที่วิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลจะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบ รัดกุม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ครบถ้วนสมบูรณ์ และเป็นจริง สามารถนำมาสู่การวิเคราะห์ข้อมูลที่จะต้องอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เป็นจริง โดยการดึงการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุด
- 2.2 การจัดทำแผนแม่บทชุมชนจะเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ควรเริ่มจากความต้องการของประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเมื่อเกิดปัญหาอุปสรรคใดๆ ประชาชนจะได้ให้ความร่วมมือร่วมใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี
- 2.3 จะต้องพยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ในหลายๆ รูปแบบ โดยเฉพาะการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการพูดคุยลงพื้นที่สร้างความเข้าใจ
- 2.4 การจะทำให้แผนแม่บทชุมชนประสบความสำเร็จได้ สิ่งสำคัญคือ การกำหนดรูปแบบการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบระบบการทำงานควรมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพยากรน้ำ. 2550. **สถานการณ์ทรัพยากรน้ำ**. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

- เกษม จันทร์แก้ว. 2539. **หลักการจัดการลุ่มน้ำ เล่ม 1**. ฉบับปรับปรุงแก้ไข ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาอนุรักษ์
วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นเรศร์ บุญเลิศ. 2557. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มชาติพันธุ์โดยใช้นโยบายและ
กลไกการปกครอง**. (บทความนำเสนอใน นเรศวรวิจัย ครั้งที่ 12 วิจัยและนวัตกรรมกับการพัฒนาประเทศ).
- นดา ดำริห์เส็ม. 2542. **การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของประชาชนในชุมชนบ้านคว่ำ
กรุงเทพฯ**. วิทยานิพนธ์ ศีษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นันทน์ภัส ปลัดศรีช่วย. 2558. "วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำสาธารณะโสกรัง ตำบลโนน
สะอาด อำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี." **วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา 4 (2): 56-63.**
- พรเพ็ญ จันทร์โสภา. 2545. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและการจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุ
องค์การบริหารส่วนตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมชัย เพียรสถาพร. 2553. **พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต ในวันป่าไม้โลกเกษตร**. กรุงเทพฯ: แนวหน้า.
- Cohen, J. & Uphoff, N. 1980. **Effective Behavior in Organizations**. New York: Richard D. Irwin Inc.
- Cronbach, L. 1990. **Essentials of Psychology Testing**. 5th ed. New York: Harper Collins Publishers Inc.